

IRAK'A MÜDAHALE ve PETROL BOYUTU

A. Necdet PAMİR
Petrol Mühendisi

ABD'nin Irak'a yönelik askeri müdahalesinin temel nedenlerinin, bu ülkenin mevcut zengin ve buna eklenecek olası petrol rezervlerinin paylaşımı ile Orta Doğu petrolünün en önemli arz noktası olan Basra Körfezi'nin kontrolü olduğu, hemen tüm dünyanın üzerinde birleştiği bir gerçektir. Bu genel kanının dışındaki görüşler ise, yalnızca ABD¹ ve kısmen de İngiltere'den gelmektedir. ABD'li kimi uzmanlar ve yetkililer dünya kamuoyunu, bu müdahalenin temel amacının petrol değil, terörizme karşı savaşın vazgeçilmez bir adımını atmak olduğu konusunda iknaya çabalamaktadırlar. Saddam liderliğindeki Irak'ın; kitle imha silahları ürettiği, kimyasal ve biyolojik silahlarla ABD ve müttefikleri için büyük tehdit oluşturduğu, Saddam'ın El-Kaide ile bağlantılı olduğu hususlarında yoğun bir propaganda savaşımı sürdürülürken, müdahalenin asıl nedeni olan, Irak'ın mevcut ve gelecekteki rezervlerinin kontrolüne yönelik asıl hareket gerekçelerini gözlerden kaçırabileceklerini hesaplamaktadırlar.

Değerlendirmemizin önemli bir adımı, aleyhindeki tüm haklı eleştirilere karşın, Saddam'ın sözlerini incelemekle atılabilir. Saddam bu

konuyu analiz ederken, şunları söylüyordu: "ABD, Arap dünyasına hegemonyasını empoze etmek istiyor. Bunun açılışını Irak ile yapmayı, Irak'ı kontrol altına aldıktan sonra da, bu hegemonyasına karşı çıkan diğer başkentleri birer birer vurmaya hedefliyor. Askeri olarak kontrol altına alacağı Bağdat'tan, Şam'ı ve Tahran'ı vuracak. Bu ülkeleri parçaladıktan sonra sırada

Suudi Arabistan var. ABD, bölgede hiçbiri İsrail'den nitelik ve nicelikçe büyük olmayan ve kendi güvenebileceği yöneticiler tarafından kontrol edilen ülkeler yaratmak istiyor. Böylece, Arap petrolü ve başta petrol olmak üzere tüm bölge, Afganistan'ın yıkılmasından sonra ABD'nin tam kontrolüne girmiş olacak²." Saddam'ın bu sözleri ile, bölge ülkelerini, "bugün bana,

1 Örneğin; American Enterprise Institute'un 3 Ekim 2002 tarihinde gerçekleştirdiği "The Day After: Planning for a Post-Saddam Iraq", başlıklı konferansta Washington Institute'un Başkan Yardımcısı Patrick Clawson'un konuşması, sayfa: 50.

2 Saddam Hüseyin'in, Mısır'da yayınlanan haftalık al-Usbou adlı yayına 5 Kasım 2002'de verdiği demeçten. (Kaynak: Middle East Economic Survey, Vol. XLV No. 45, 11 November 2002, p: A4.)

yarın sana" korkutmacası ile ABD hareketına karşı çıkmaya yönelme çabasına giriştiği ya da, böylesi bir diktatörün hiç dikkate alınmaması gerektiği düşünülebilir. Ancak, bu düşünceler, Saddam'ın analizlerinde ortaya koyduğu kimi oldukça gerçekçi olan saptamaları, kendi değerlendirmelerimizden uzak tutmamıza neden olmamaktadır. Bush yönetiminin Irak'a yönelik politikasını biçimlendiren, petrolün dışında etkenlerin varlığı da yadsınmaz. Bu etkenleri oluşturan

güç merkezlerinin başlıcaları ise; ABD askeri-endüstriyel kompleksi, ABD'ndeki Yahudi lobisi ve Cumhuriyetçi Parti üzerinde çok etkin olan Hıristiyan fundamentalistler olarak sayılabilir.

Kimi ABD'li yetkililer ise³, ABD'nin temel hareket dürtüsünü, gizleme gereksinimi duymaksızın, açıktan ortaya koymaktadırlar. CIA eski Başkanı R. James WOOLSEY şöyle demektedir: "Olay gayet açıktır. Fransız ve Rus petrol şirketlerinin, Irak sahalarında ilgileri, girişimleri

vardır. Onlara, Irak'ın mevcut hükümetinin uzaklaştırılmasında yarıdımçı olurlarsa, (Irak'ta Saddam sonrası oluşacak) yeni hükümetle ve ABD'li şirketlerle yakın çalışabilmeleri için, elimizden gelen desteği göstereceğimiz söylenmelidir. Ancak, Saddam'dan yana tavır almaları halinde, Irak'ın yeni hükümetinin onlarla (Fransa ve Rusya'ya kastediyor) çalışmasını kabul ettirmemiz zor, hatta imkansız olacaktır."⁴

Her ne kadar ambargo nedeniyle Irak petrol sahalarının geliştirilmesine yönelik milyarlarca dolarlık bu anlaşmalar devreye konulamıyorsa da, Irak'ın çok zengin petrol ve gaz sahalarının geliştirilmesine yönelik imzalanmış mevcut anlaşmaların büyük çoğunluğunun Rus, Fransız ve Çin petrol şirketlerinin kontrolünde olduğu bilinmektedir. ABD, bu anlaşmaların geçersiz olacağını ve "yeni paylaşım" ile tutulur bir pay almak isteyenlerin, ABD'nin Irak'a müdahalesinde, kendileriyle birlikte yer almalarında "yarar" olduğunu, açıkça ifade etmektedir.

Çalışmalarını uzun süredir ABD desteğinde ve Londra merkezli olarak sürdüren Irak Milli Kongresi (Irak National Congress: INC) yetkilileri de paralel açıklamalar yapmaktadırlar. INC Londra temsilcisi Faysal Qaragholi de "Mevcut anlaşmaları kesin olarak gözden geçireceğiz. Politikalarımız, Irak halkı tarafından seçilecek hükümet tarafından belirlenecektir." derken, bu zayıf muhalefet hareketinin lideri ve ABD Başkan Yardımcısı Dick CHENEY'nin yakın dostu olan ve ABD'li petrol şirketlerinin adamı olarak da tanımlanan Ahmet ÇELEBİ⁵, Saddam sonrasında Irak petrol sahalarının geliştirilmesi için, ABD liderliğinde bir konsorsiyum oluşturulması ve büyük payın ABD'li şirketlere verilmesi gerekti-

"Let me explainify the war against Iraq a little bit in Texas terminology."

We not EXXONERATE Saddam Hussein for his actions.

We will Mobilize to meet this threat in the Persian Gulf until an AMOCO ble solution is reached.

Our plan is to BPrepared.

Failing that, we ARCO ming to kick his ass.

DemocracyInIraq.org

"Let me explainit the war against Iraq a little bit in Texas terminalogragy."

We shal not exonerate Saddam Hussein for his actions. We will mobilize to meet this threat in the Persion Gulf until an amokable solution is reached our plan is to be prepared. Failing that, we are coming to kick his ass.

3 Kimi zaman "eski" yetkililer konuşurulmakta, etkin "görev" üstlenmektedirler.

4 "In Iraqi War Scenario, Oil is Key Issue", Washington Post, Dan Morgan and Davis B. Ottaway, Sunday, September 15, 2002, page A01.

5 Örneğin, Asia Times On Line'in 1 Kasım 2002 tarihli sayısında, "China, Russia and the Iraqi Oil Game" başlıklı yazıda, Ahmet ÇELEBİ için, "Exxon-Mobil ve Chevron Texaco'nun sevgilisi (darling), Cheney'nin dostu" Tanımlaması yer almaktadır.

ğini söylemektedir. Bu paylaşımın en heveslileri arasında ABD'li Exxon-Mobil ve Dick Cheney'nin (eski) şirketi Chevron-Texaco yer almaktadır.

Ekim 2002'de Londra'daki Royal Institute of International Affairs'de, bazı önemli petrocüler, sürgündeki Irak'lılar ve petrol hukuku uzmanlarından oluşan bir grup, "Irak'ın İşgali: Enerji Sektörü İçin Tehlikeler ve Fırsatlar" başlıklı bir toplantı gerçekleştirdi⁶. Bu kapalı toplantıda, "Petrolün Sahibi Kim Olacak?" sorusunun yanıtı arandı. Kiminin yanıtı "ABD şirketleri" biçimindeydi. Bazı yorumcular ise, konunun bu kadar basit çözümlenemeyeceğini savundular. Irak petrolü, ilk önce Iraq Petroleum Company (IPC) adlı konsorsiyum tarafından geliştirildi. Konsorsiyum'da bugünkü British Petroleum'un (BP) öncülü Anglo-Iranian, Shell, bugünkü Total'in öncülü Fransız milli şirketi CFP ile iki ABD şirketi; Mobil ve Standard Oil vardı. Bu şirketler uzun süre hisseleri değişen oranlarda ellerinde tutmayı başardılarsa da, 1972'deki millileştirme ile başlatılan süreç sonunda, 28 Şubat 1973'de bu haklarından vazgeçmek durumunda kaldılar. IPC'nin o zamanki başkanı Geoffrey Stockwell, gerek Saddam ile ve gerekse Saddam'ın yardımcısı Salih Mehdi Ammaş ile çok sert bir mücadeleye girişmişti. Ammaş, şirketleri, yalnız Irak petrolünden değil, Kuveyt ve Suudi Arabistan petrolünden de mahrum kalacakları, gerekirse bu petrolün akışını kesmek için güç kullanmaktan çekinmeyeceklerini söyleyerek tehdit etmişti. Irak'a olası bir müdahale sonucunda rejim değişikliğinin gerçekleşmesi halinde, başta BP, Shell ve Exxon-Mobil olmak üzere, IPC ortağı şirketlerin, eski hisselerini öne sürerek hak iddia edeceklerini öne süren görüşler de vardır. Her ne kadar 1973'de şirketlere hisselerinin karşılıkları-

nın ödendiği ve geleceğe yönelik hak taleplerinin kapalı olduğu da bilinmekte ise de, şirketlerin o dönem imzaladıkları anlaşmayı baskı altında imzaladıklarını öne sürerek, Saddam sonrası iş başına gelecek yeni hükümeti baskı altına alacaklarını düşünmek için, çok sayıda neden vardır. Kaldı ki, başta ABD ve İngiltere olmak üzere, iktidarı borçlu olacakları ülkelere, bu talepleri karşısında direnmek, "yeni hükümet" için pek kolay olmayacaktır. Bir yandan kimi yorumcular, ihtiraslı hesaplar yapmaktadırlar. 10 yıl içinde üretimin günde 8 milyon varile çıkarılması olası olan Irak'ta, yıllık petrol gelirinin "8 çarpı 365 çarpı 30 dolar"dan, 87.6 milyar varil olacağı ve bu miktarın da, savaşmak için yeterli bir miktar olduğu konusunda ciddi yorumlar vardır.

Diğer yandan, özellikle Körfez Savaşı sonrasında Irak sahalarını "parselleyen" Rusya, Fransa ve Çin başta olmak üzere diğer ülkelerin şirketlerinin de, yasal olarak ciddi hak talepleri olacaktır. Her ne kadar bu şirketlerin imzaladıkları anlaşmalar arasında yalnız Fransız şirketlerinin imzaladıklarının Parlamento onayından geçtiği (dolayısı ile uluslararası hukuk açısından bağlayıcı olduğu) öne sürülse de, ortada belli bir irade ve yapılan çeşitli ölçekte yatırımlar söz konusudur.

Uluslararası hukuk alanında uzman olan hukukçular, Saddam sonrası yeni bir hükümetin iş başına gelmesi ile sahaların kontrolünün Exxon-Mobil ya da BP gibi ABD ve İngiliz şirketlerine transfer edileceği varsayımının, uluslararası hukuk açısından pek mümkün olmadığını öne sürmektedirler⁷. Uluslararası Tahkim Enstitüsü Başkan Yardımcısı Doak Bishop "rejim değişikliği, şirketlerin bir bölgede elde ettiği hakların değişmesi anlamına gelmez" demektedir. Irak

üzerinde sürdürülen bunca savaşımın, hatta son dönemde Fransa ve Almanya'nın ABD karşısındaki sert çıkışlarının, dünyanın en büyük petrol rezervlerine ve en ucuz geliştirme maliyetlerine sahip ülkeler arasında ilk sıralarda yer alan Irak'ın bu önemli kaynağını kontrol altına alma savaşımından bağımsız olduğunu düşünmek, hata değilse, saflık olarak değerlendirilmektedir.

Rusya ve Çin'in, Irak Petrolü'ne Yönelik Politikaları

Rusya, bir yandan dünya petrol arzında OPEC'in boşaltacağı açığı doldurarak ve gelecekte dünyanın en büyük petrol tüketicisi ABD'nin en önemli kaynağı haline gelerek, gelirlerini ve stratejik önemini arttırmaya çalışırken, diğer yandan da Batı Avrupa pazarını hedeflemektedir. Rusya, 48.6 milyar varil rezervi ile, dünya üretilebilir rezervlerinin %4.6'sını barındırmaktadır. Rusya petrol üretimi ile, Suudi Arabistan'dan sonra dünya ikincisidir. Ancak, mevcut sahalarından yapmakta olduğu üretim hızla düştüğünden, üretimin artırılmasının temel ön koşulu, geliştirme maliyetlerinin görece çok yüksek olacağı Sibiryaya gibi sahalarla yönelmek olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle de Rusya, petrol fiyatlarının düşmesinden rahatsız olan ülkelerin başında gelmektedir. Zira bu durumda yatırımcı şirketlerin geliştirme maliyetleri çok pahalı olan Rus sahaları yerine, Orta Doğu başta olmak üzere diğer ülkelere yönelmesi kaçınılmaz olacaktır. Buna karşın, petrol fiyatlarının yüksek olması, Rusya için büyük bir oyuncu olarak stratejik önemini arttırmanın ötesinde, yüklü borçlarını hızla ödeme olanağı da sağlayacaktır. Rusya, Irak'a daha önce yaptığı silah

6 "Over a barrel", Tom Cholmondeley, Friday November 22, 2002, The Guardian.

7 "Over a barrel", Tom Cholmondeley, Friday November 22, 2002, The Guardian.

satışlarından doğan milyarlarca dolarlık alacağını da kullanarak, ABD ambargosunun yarattığı avantajla, başta Batı Kurna olmak üzere, Irak'taki zengin petrol sahalarında, hizmet anlaşmalarında ve çeşitli ticari anlaşmalarda önemli haklar elde etmiş durumdadır.

Çin, 1990'lı yılların başından bu yana, önemli bir petrol ithalatçısıdır. Bu ülkenin petrol tüketimi, günde yaklaşık 5 milyon varil ile, ABD ve Japonya'dan sonra üçüncü sırada yer almaktadır. 2001 yılındaki petrol ithalatı, tüketiminin üçte birine yükselmiştir. Bu ithalatın üçte ikisi ise, Orta Doğu bölgesindedir. Bu ithalatın yapıldığı başlıca ülkeler ise; İran, Suudi Arabistan, Umman ve Yemen'dir. 2010 yılında Çin'in Orta Doğu'ya bağımlılığının %80'e çıkması beklenmektedir. Her ne kadar Çin'in mevcut ithalatında Irak'ın payı çok düşse de, yatırımları (ilgili bölümde de görüleceği gibi) çok yoğundur. Çin, ithal kaynaklarını çeşitlendirmede, Irak'ın petrol sahalarında "upstream" diye tanımlanan arama-üretim projelerinde yer almayı, stratejik bir öncelik olarak değerlendirmektedir. Bu hedef doğrultusunda, daimi 5 üyesinden biri olduğu BM Güvenlik Konseyi'nde, ABD'nin önerdiği karar metinlerine (Fransa ile birlikte) gösterdiği direnişin temel nedeni de, bu yaklaşımdan kaynaklanmaktadır. Irak'a müdahale sonrası petrol fiyatlarının çok yüksek değerlere ulaşması olasılığı, Çin'i temelden sarsabilecek bir olasılık olarak tehdit etmektedir. Dolayısı ile, Rusya için bir noktaya kadar avantaj sayılabilecek yüksek petrol fiyatları, tükettiği petrolün önemli bölümünü⁸ ithal eden Çin için, bir kâbus senaryosu olarak ortaya çıkmaktadır. Çin'in mevcut ulusal petrol stokları da çok kısıtlıdır. 2010 yılına kadar, 90 günlük rezerve ula-

şabilme çabası da, Çin üzerinde bir diğer baskı unsurudur. Çin'in petrol konusundaki açmazlarından birisi de, Orta Doğu petrolüne bağımlılığının yüksek oranıdır. Bu petrol, ABD tarafından kontrol edilen Malaka Boğazları'ndan geçerek Çin'e ulaşabildiği için, stratejik yönden bir sorun yaratmaktadır. Çin şirketlerinin son yıllarda bir başka kaynak olan Kazakistan'a yönelmelerinin bir nedeni de bu unsurdur. Ancak burada da, ABD'nin Afganistan müdahalesi ile Orta Asya enerji taşıma yollarında da kontrolü ele almış olması, Çin'in yeni açılımlar yapmasını zorunlu kılmaktadır⁹.

Irak'ın Petrol Potansiyeli

Bugün için bilinen üretilebilir dünya petrol rezervleri 1050 milyar (1 trilyon elli milyar) varildir¹⁰. Irak'ın bilinen üretilebilir rezervleri ise, 112.5 milyar varil olarak kabul edilmektedir. Bu miktar, dünya rezervlerinin yaklaşık %11'ini oluşturmaktadır. ABD Enerji Bakanlığı ile OPEC verileri de, bu rakamlara yakındır. Ancak hemen vurgulamakta yarar gördüğümüz husus, Irak'ın başta Batı Çölü olmak üzere çok geniş bir alana yayılmış topraklarının henüz aranmamış olduğu ve bu alanlardaki olası rezervlerle birlikte, (mevcut üretilebilir + olası rezervler) 220 milyar varil civarında bir petrol potansiyelinden söz edildiği hususudur.

Irak'ın petrol potansiyelinin bir diğer olumlu boyutu, diğer Orta Doğu ülkelerinkine benzer, ancak dünyanın diğer ülkelerinden farklı olarak, üretim maliyetlerinin görece düşük olmasıdır. Örneğin, merkezi Dublin'de olan Petrel adlı şirketin başkanı John Teeling, Irak'ın henüz devreye konulama-

miş sahalarının geliştirilmesi halinde, kuyu başındaki varil maliyetlerinin 1 doların altında olacağını öne sürmektedir¹¹. Bu yoruma yer veren makalenin yazarı Tom Cholmondeley ise Kuzey Denizi'nden elde edilen petrolün varil maliyetinin 3-4 dolar olduğunu anımsatarak, Irak petrolünün ucuzluğuna vurgu yapmaktadır. Diğer yandan, yıllardır sürmekte olan ambargo, Irak'ın bu avantajını (en azından şu dönem için) ortadan kaldırmış; gerekli yatırımların yapılamaması, kuyuların ve dolayısı ile sahaların verimliliğini büyük oranda düşürmüştür. Kuyularda pompalar çok yüksek debiyle çalıştırılmakta, petrolle birlikte üretilen su debileri hızla artmakta ve sahalar, olması gereken süreden çok daha önce, ekonomik ömürlerini tamamlama riskiyle karşı karşıya kalmaktadırlar.

Irak'ın İmzaladığı Başlıca Üretim Geliştirme Kontratları

Irak'a uygulanmakta olan ambargo, ABD ve İngiltere dışındaki ülkelerin petrol şirketleri için, çeşitli anlaşmalar (Irak'taki uygulamada: kontratlar) imzalamaları konusunda bir engel oluşturmamıştır. Her ne kadar bu kontratların devreye konulmaları, ambargonun kalkmasını beklemek zorunda ise de, başta Rus, Fransız ve Çin şirketleri olmak üzere birçok şirket, Irak'ta önemli kontratlar imzalamışlardır. ABD'nin ve İngiltere'nin çabası da, diktatör olarak niteledikleri Saddam yönetimince imzalanan bu anlaşmaların geçersiz olduğunu iddia ederek, Saddam sonrası yeni yapılanmada kendi şirketlerinin, Irak sahalarından "aslan payını" almalarını sağlamak olarak gözlemlenmektedir.

8 2001 yılı sonu itibarı ile Çin'in ham petrol tüketimi günde 5.04 milyon varil, tüketimi ise 3.31 milyon varildir.

9 "China, Russia and the İraç Oil Game", Pepe Escobar, Asia Times Online, November 1, 2002.

10 BP statistical review of world energy, June 2002, sayfa 4.

11 "Over a barrel", Tom Cholmondeley, Friday November 22, 2002, The Guardian.

Kontratlardan yalnızca TotalFina-Elf'inkiler Irak Parlamentosu'ndan geçmiş kontratlardır; diğerleri konusunda henüz Parlamento onayı yoktur. Irak'ın halen uygulamaya çalıştığı üretim geliştirme kontratları (Production Development Contract) modeline göre, yatırım yapacak yabancı şirketin, belli bir üretim seviyesine ulaşana kadarki tüm yatırımları (arama, geliştirme) karşılması öngörülmektedir. Bu seviyeye ulaşıldıktan sonra, yabancı şirket o aşamaya kadarki masraflarını, hedef olarak kabul edilmiş olan üretim miktarının belli bir oranı kadar ve petrol cinsinden geri almak hakkına sahiptir. Önceki yatırımlar için belli bir oranda ve kademeli olarak geri alınacak petrolün dışında kalan kısım (kar petrolü: profit oil) ise, Irak ile yabancı şirket arasında, daha önceden anlaşılan oranlara göre pay edilecektir. Yabancı şirketin alacağı pay, sahanın özelliklerine, yapılan yatırımın hacmine göre değişmektedir. Genel olarak yatırımcı şirketin kar petrolü payı %8 ile %12 arasında değişmektedir. Şirketlerin başlıca uğraşlarından birisi de, bu anlaşmaların sürelerini 25-30 yıl gibi daha uzun süreye yaymaktır. Irak yönetimi ise, süreyi 10-12 yıl civarında tutma konusunda ısrarlıdır.

Irak bu anlaşmaları, ABD'nin ambargosunu kırabilmek için yoğun biçimde kullanmaktadır. Fransa, Rusya ve Çin'in Birleşmiş

Milletler Güvenlik Konseyi'nin, ABD ve İngiltere dışındaki 5 daimi üyesinden 3'ü olması da, Irak'ın kontratları veriş kararında, daha doğrusu (ABD'ne karşı) stratejisinde belirleyici olmaktadır. Irak bu ülkelerden, ambargonun kaldırılmasını beklemeden yatırımlara başlamalarını istemekte ve yoğun baskı uygulamaktadır. Bu talebinin yerine getirilmemesi halinde, anlaşmaların ve/veya görüşmelerin iptal edileceği tehdidi, en sık uygulanan yöntemdir. Bu sahalarda pay sahibi olmanın "dayanılmaz cazibesi"ne karşın, son dönemde iyice yoğunlaşan ABD baskısı ve bazı ABD teklifleri karşısında, bu 3 ülkenin geri adım attığı ve Güvenlik Konseyi'nde ABD teklifleri yönünde oy kullandıkları görülmektedir. Doğal olarak her 3 ülke de, başta Irak yönetimi olmak üzere, uluslararası kamuoyuna, "son ana kadar müdahaleye karşı çıktık, ama ABD müdahalesini önleyemedik" demenin ilk adımlarını atmaktadırlar. Bu saptama, son günlerde Almanya ve Fransa'nın, ABD politikasına karşı çok daha sert bir söylemle karşı çıkmalarına karşın kanımızca, gene de geçerliliğini korumaktadır.

Petrol Piyasası'nın Belirleyici Oyuncuları

Petrol piyasasında arz ve talebi ve dolayısı ile fiyat oluşumunu önemli oranda etkileyen çok

sayıda oyuncu ve etken vardır. Bunların eğilimleri ve kapasiteleri dikkate alınmadan ya da bazılarını dikkate alıp diğerlerinin etkisini ihmal ederek, petrol piyasasında geleceğe yönelik analiz yapmak, sağlıklı sonuç vermeyecektir. Bu nedenle, bu oyuncuların belli başlılarının anımsanmasında yarar görülmektedir:

- **OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)**
- **OPEC dışı büyük üreticiler (Rusya, Meksika, Norveç,..)**
- **OECD/Uluslararası Enerji Ajansı (IEA)**
- **ABD (OECD içinde de olmasına karşın, bir başına da hareket eden ve belirleyici olan bir aktör)**
- **Büyük petrol şirketleri (Exxon-Mobil, BP-Amoco-ARCO, Shell, Aramco, Lukoil, ENI, ..)**
- **Uluslararası borsalar (New York Merchantile Exchange, vb.)**
- **Enerji konusundaki uluslararası yayınlar, düşünce kuruluşları, vb.**

Bu oyuncular, kimi zaman aralarında uzlaşarak, ancak çoğunlukla kendi çıkarları doğrultusunda diğerleriyle çatışarak ve petrol arz ve talebi üzerinde etkinlik kurarak, fiyatlara yön vermeye çalışmaktadırlar.

Bu oyuncuların yanı sıra, ancak bunların politikalarına da bağlı

Tablo-2: Irak'ın Yabancı Şirketlerle Ortak Üretim Geliştirme Kontratları ^{12*}

Saha	Yabancı Ortak	Ülkesi	Tahmini Rezerv (milyar varil)	Tepe Üretim (varil/gün)
Batı Kurna	Lukoil	Rusya	7-8	600,000
Al-Ahdab	CNPC/Norinco	Çin	1	90,000
Mecnun	TotalFinaElf	Fransa	10	600,000
Nahr Umr	TotalFinaElf	Fransa	6	440,000
Helfaya	CNPC	Çin	5	200,000
Rafidain	Norinco/Sinochem	Çin	0.5	75,000
Nasiriyah	Agip	İtalya	1	300,000

* Bu yazı, N. Pamir'in 28 sayalıklı araştırmasından kısaltılarak hazırlandığı için tabolar 1'den başlamamaktadır.

12 "Iraq's Oil Industry", Global Oil Report, Centre for Global Energy Studies, July-August 2000, Volume 11 Issue 14 page 29.

olarak, ülkelerin ellerindeki stok durumu, ülkelerin stratejik petrol rezervleri, krizlerin ortaya çıktığı dönemin mevsim koşulları (özellikle kış mevsiminde talebin artması) gibi unsurlar da, piyasalar ve fiyatlar üzerinde etki yapmaktadır.

Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü OPEC'in Rolü

Bilindiği gibi, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü OPEC (Organization of Petroleum Exporting Countries), 11 ülkeden oluşmaktadır. Bunlar Suudi Arabistan, İran, Irak¹³, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Cezayir, Libya, Nijerya, Venezuela ve Endonezya'dır. Örgüt, son yıllarda petrol fiyatlarını varil başına 22-28 dolar bandında tutmaya yönelik politikasını, ciddi bir başarı ile ve fazla "çatlak ses" çıkmadan yürütmeyi başararak, gelirlerini yükseltmesini bilmiştir. Bu istikrarlı uygulamada, özellikle Venezuela lideri Chavez'in önemli rolü olduğunu, buna karşın son aylarda iktidarını sürdürmekte zorlandığını da vurgulamakta yarar vardır. Chavez'e yönelik iç hareketlenmenin ardında, uluslararası petrol paylaşım savaşımının etkisinin olmadığını düşünmek ise mümkün değildir¹⁴.

OPEC, 2001 yılı itibarı ile, dünya ham petrol tüketiminin %41'ini gerçekleştirmektedir. 1987'de %31 olan bu payın, yaklaşık 25 yılda hızla arttığı görülmektedir. Uluslararası Enerji Ajansı tahminlerine göre OPEC, bu payını önümüzdeki on yıllarda ciddi oranda arttıracaktır. Mevcut öngörülere göre, OPEC'in dünya ham petrol arzındaki payı 2010 yılında %41, 2020 yılında %54 olacaktır.

OPEC, halen üretilebilir dünya petrol rezervlerinin, yaklaşık

%79'una sahiptir. Rezerv ve üretim potansiyeli değerleri birlikte ele alındığında, yalnız bugün için değil, önümüzdeki on yıllarda da, varlığını parçalanmaksızın sürdürebilecek bir OPEC'in, dünya petrol piyasalarının ve genel anlamda enerji güvenliğinin kontrolünü, ciddi biçimde etkileyecek en önemli oyuncu olmasının kaçınılmaz olduğu görülmektedir. Dolayısı ile, Irak'a yönelik senaryolar ve ABD'nin politikaları değerlendirilirken, yalnız Irak'ın rezervleri ve üretim/ihraç potansiyelinin değil, bu ülkenin de içinde yer aldığı OPEC'in potansiyelinin ve geleceğe yönelik politikalarının dikkate alınmasında büyük yarar vardır.

OPEC, Irak'a bir müdahale olması ve bu ülkenin belli bir süre dünya üretimine olan katkısının ortadan kalkması halinde, oluşan yaklaşık 2 milyon varillik açığı kapatacağını, ABD yetkililerine belirtmiştir. Kuveyt Petrol Bakanı Şeyh Ahmet el-Fahd el-Sabah'ın 30 Aralık 2002 tarihli The Economic Times'a yaptığı açıklama da (Eğer petrol fiyatları yükselirse, OPEC'in olağanüstü toplanarak, üretim artışına gideceğini garanti ederim) bunu teyid eder niteliktedir. Bakan, 1990'da Saddam'ın 700 Kuveyt kuyusunu ateşe verdiğini ve Kuveyt'in planlarında bu faktörü de dikkate aldıklarını söylemektedir. OPEC'in aşamalı olarak devreye koyabileceği günlük ek üretimin, 4 - 4.5 milyon varil olduğu ifade edilmektedir. Bunda en büyük pay, Suudi Arabistan'ındır. Buna karşın, halen dünyanın 5. en büyük üreticisi konumunda olan OPEC üyesi Venezuela'da süren grev, üretimin 2.3 milyon varil/gün seviyesinden günde 340.000'e düşmesine neden olduğu için, dünya petrol arzında önemli bir daralma (yaklaşık 2 milyon varil/gün) söz konusudur. Ancak, bu daralmanın

kısa süreli olacağı değerlendirilmesi yapılmaktadır.

Uluslararası Enerji Ajansı'na Üye Ülkelerin Stokları

Uluslararası Enerji Ajansı'na üye ülkelerin; kamu stoklarında toplam 1.28 milyar varil, toplamda ise (endüstri stokları ile beraber) 4 milyar varil petrol stokları vardır. Bu miktar, UEA üyesi ülkelerin 114 günlük net ithalatına eşittir. Üye ülkeler, en az 90 günlük petrol ithalatları kadar (bir önceki yıl yaptıkları ithalat esas alınarak) stok bulundurmakla yükümlüdürler. Ajansa üye ülkelerden Kanada, Danimarka, Norveç ve İngiltere petrol ihracatçısı ülkeler olarak, stok tutmakla yükümlü değillerdir. Buna karşın, İngiltere ve Danimarka, aynı zamanda AB üyesi ülkeler oldukları için, AB'nin tüketime dayalı kuralları (regülasyonları) gereği stok tutmaktadırlar. UEA çatısı altında, stok tutmakla yükümlü 3 tip yapı vardır. Bunlardan ilki şirketler (zorunlu ve ticari stoklar), ikincisi hükümetler (merkezi hükümet bütçesinden karşılanmak ve münhasıran acil durumlarda kullanmak üzere) ve üçüncüsü de ajans stoklarıdır.

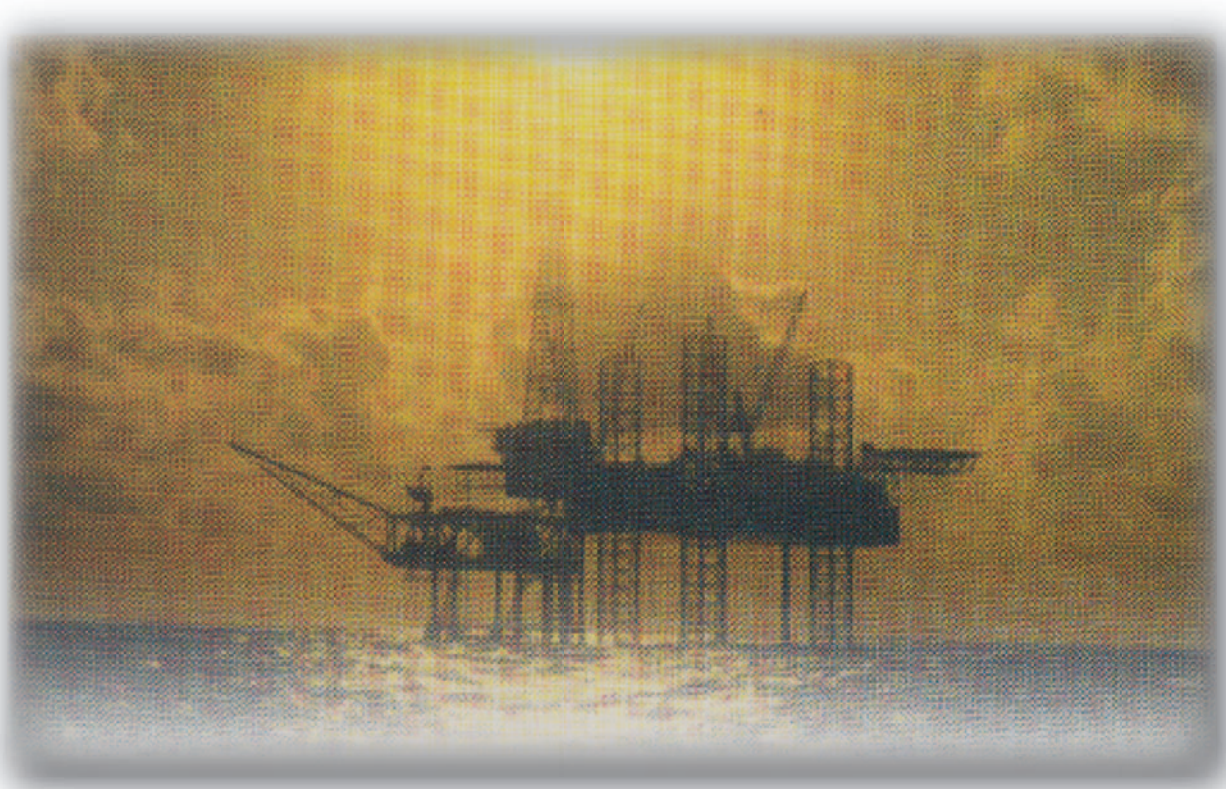
Olası bir kesintide devreye sokmak üzere, UEA kamu stoklarından, ilk ay için en çok günde 12.9 milyon varil/gün petrol çekilebilmektedir. Bunun günlük 9.6 milyon varilli ham petrol, 3.3 milyon varilli ise petrol ürünü olarak kullanılabilir. UEA'na göre stoklar, bugüne kadar yaşanan en büyük kesintiye karşılık verebilecek durumdadır.

Petrol Piyasası ve Fiyatlar

Petrol piyasası hareketlerinde ve fiyat oluşumunda, yukarıda "Petrol

¹³ Irak'ın petrol ihracatı, halen OPEC kotası dışında, BM kapsamında ayrı bir rejime tabidir.

¹⁴ 2 Aralık 2002'de başlayan ve Chavez'i iktidardan uzaklaşmaya zorlayan grevin Venezuela'ya maliyetinin 14 Ocak'a kadar geçen sürede 4 milyar dolar olduğu, Enerji ve Madenler Bakanı Rafael Ramirez tarafından öne sürülmektedir. Petrol, bu ülkenin hükümet gelirlerinin yarısını, ithalat gelirlerinin ise %80'ini oluşturmaktadır. (Kaynak: "Venezuelan Gov't: Oil Strike Costs \$ 4 B", The associated Press, Tue 14 Jan 2003)

Piyasası'nın Belirleyici Oyuncuları” bölümünde sıralanan oyuncuların yanı sıra, başta ABD olmak üzere OECD ülkelerinin ve diğer ülkelerin stratejik petrol rezervleri ile, mevsimsel etkenler gibi diğer parametreler de etkili olmaktadır. Uluslararası Enerji Ajansı, ABD Enerji Bakanlığı gibi kuruluşların yanı sıra petrol şirketleri, çeşitli uluslararası finans kuruluşları ve düşünce kuruluşları, genel olarak enerji fiyatlarının ve özellikle de petrol fiyatlarının olası gelişim eğilimlerine yönelik çalışmalar yapmakta ve yayınlamaktadırlar. Bu çalışmaların ya da tahminlerin isabeti konusunda ciddi eleştiriler olmakla birlikte, geleceğe yönelik senaryolar geliştirilebilmesi ve tedbirler alınabilmesi açısından, bu çalışmaların sonuçlarından ziyade temel parametrelerinin ve mantıksal kurgularının dikkate alınmasında büyük yarar vardır.

Söz konusu çalışmalara yönelik ciddi eleştirilerden birisi, ABD'nin en önemli düşünce kuruluşların-

dan biri olan RAND Corporation'ın bir çalışmada dile getirilmektedir. RAND'in bu raporunda, ABD Enerji Bakanlığı'nın, 1970 yılında yaptığı ve petrol fiyatlarının daha sonraki on yıllardaki gelişimine yönelik tahminlerinde, 2000 yılı petrol fiyatlarının, varil başına 250 dolar olacağına öngörüldüğü ifade edilmekte ve bu tür tahminlerin güvenilirliği konusunda, ortaya önemli bir soru işareti konulmaktadır¹⁵.

Bu tür tahminlerin tüm olumsuzluklarına ve sapma olasılıklarına karşın, daha önce de belirttiğimiz nedenlerle, en azından olası gelişmelerin temel unsurlarının neler olabileceği, Irak'a yönelik bir müdahalenin petrol fiyatlarında ve buna bağlı diğer girdilerde yaratabileceği artışlara bağlı olarak, Türkiye'nin karşılaşılabileceği sorunların boyutlarının ne olabileceği gibi konularda akıl yürütmek için, böylesi çalışmaların dikkate alınmasında büyük yarar vardır. Bu belirlemeden hareketle, Washington'da yerleşik Center for

Strategic and International Studies (CSIS) adlı düşünce kuruluşunun, 12 Kasım 2002 tarihinde yayınladığı “War With Iraq” adlı raporun “Background Paper: Oil Price Paths under the Four Scenarios” başlıklı analiz ana hatlarına, bir sonraki bölümde yer verilmektedir.

Irak'a Yönelik Askeri Müdahale'nin Gelişim Seyrine Göre Petrol Fiyatları'nın Olası Değerleri

Washington'daki en önemli düşünce kuruluşları arasında yer alan Center for Strategic and International Studies (CSIS) 12 Kasım 2002 tarihinde yayınladığı bir raporda, Irak'a yönelik uygulanacak politikaların olası sonuçlarını ayrıntılı incelemiş ve savaş olmadan bir çözüme ulaşılması dahil, toplam 4 farklı gelişim senaryosu dahilinde petrol fiyatlarının olası seyri hakkında da ayrıntılı bir analiz yapmıştır.

¹⁵ Bilindiği gibi, petrol fiyatları 2002 yılında ortalama 25-26 dolar civarında gerçekleşmiştir.

Bu raporun, yukarıda açıkladığımız nedenlerle, petrol piyasasındaki değişik etkenlerin (OPEC, stoklar, ABD, Stratejik rezervler, vb..) olası etkilerini, birbirleri ile etkileşimlerini daha iyi anlayarak, Türkiye için bazı öngörülerde bulunmamıza yardımcı olacağı inancındayız.

CSIS çalışmasının 4 farklı senaryosu vardır. Bunları şöyle sıralamak mümkündür:

- i. Savaş Olmaması (No war case)
- ii. Savaşın kısa sürede, az kayıpla bitmesi¹⁶ (Benign case)
- iii. Savaşın nispeten az kayıpla bitmesi (Intermediate case)
- iv. Kötümser senaryo (Worse case)

i. Savaş Olmaması (No war case)

Başlangıçta bu, düşük olasılığı olan bir senaryo idi. Ancak, gene de Irak'ın bir noktada silahlardan arındırılmayı kabul edebileceği, Saddam'ın teslim olması veya darbeye devrilmesi gibi olasılıklar da bu senaryonun bazı alt seçenekleridir. Bu senaryoda, savaşın gene de çıkabileceği düşüncesinin canlı kalması, belirsizliğe neden olmakta; belirsizliğin sürmesi ise, Irak petrol arzında kısıtlamaya ve fiyatların yukarı doğru seyretmesine neden olabilecektir. Bu senaryo incelenirken, petrol fiyatlarına yönelik öngöründe bulunmanın çok zor olduğu, zira fiyatları etkileyen çok sayıda etkenin bulunduğu,

bir kez daha vurgulanmaktadır. Sonuç olarak, bu seçenekte, petrol fiyatları pazardaki duraysızlığa bağlı olarak 2003'ün ilk çeyreğinde sabit kalmakta, ancak savaş olmayacağına anlaşılması ile, ikinci çeyrekte hızla düşmektedir. Bir diğer ifade ile, fiyatlardaki "savaş primi" ortadan kalkmaktadır. Yılın geri kalan bölümünde, bu düşük fiyat düzeyi sürmektedir. 2004 yılı ile birlikte, OPEC ve OPEC dışı üreticilerin talepten fazla üretmeleri ile, OPEC disiplini ortadan kalkmakta, fiyatlar varil başına 16 dolar seviyesine düşmektedir.

ii. Savaşın kısa sürede, az kayıpla bitmesi (Benign case)

2003 başında olacak müdahale, zayıf bir direnişle karşılaşır. Irak kuvvetleri birkaç haftada çöker, rejim değişir. Petrol sahalarında, petrole ilişkin alt yapıda ciddi tahribat olmaz. Diğer ülkelerdeki üretime yönelik sabotajlar olmaz. Irak üretimi 3 ay durur. Savaşın bittiği ikinci çeyrekte, üretim yavaş yavaş devreye girer ve 3. çeyrekte günde 2 milyon varil seviyesini geçer. Diğer OPEC ülkeleri arz daralmasını kapatır. Özellikle 2.5 milyon varil/gün ek kapasitesi olan Suudi Arabistan bunda etkili olur. OECD ülkelerinin yeterli stokları vardır ve gerekirse devreye konulur. Bu stokların belli bir acil plan dahilinde devreye girmesi zaman alır. Uluslararası Enerji Ajansı, Suudi Arabistan'ın fiili tavrını görmek için bir süre bekler. Ulaştırma dışı sektörlerde, kısmen gaz devreye girer. Bu da gaz pazarında belli bir daralma yaratır. Özellikle petrol ithal eden ülkelerde panik alımları olabilir. Fiyatlar yükselir. Kesintiler ve Pazar psikolojisi nedeniyle fiyatlar, 2. çeyrekte nispeten yüksek seyreder (ortalama 25 dolar). Ancak düşük talep, OPEC dışı üretim artışı ve süren yüksek OPEC üretimi 3. çeyrekte arz fazlası yaratır. Fiyat-

Tablo-4 : Savaş Olmaması Senaryosu'nda Olası Petrol Fiyatları (\$/varil)

	2002	2003	2004
Birinci Çeyrek	21	30	20
İkinci Çeyrek	25	22	16
Üçüncü Çeyrek	27	22	16
Dördüncü Çeyrek	30	22	20
Yıllık Ortalama	25	24	18

Tablo-5 : Savaşın Kısa Sürede, Az Kayıpla Bitmesi (Benign case) Senaryosu'nda Olası Petrol Fiyatları (\$/varil)

	2002	2003	2004
Birinci Çeyrek	21	36	24
İkinci Çeyrek	25	27	30
Üçüncü Çeyrek	27	21	20
Dördüncü Çeyrek	30	22	20
Yıllık Ortalama	25.8	26	22

Tablo-6 : Savaşın Nispeten Az Kayıpla Bitmesi (Intermediate case) (\$/varil)

	2002	2003	2004
Birinci Çeyrek	21	42	30
İkinci Çeyrek	25	40	30
Üçüncü Çeyrek	27	36	30
Dördüncü Çeyrek	30	30	30
Yıllık Ortalama	25.8	37	30

¹⁶ Bu senaryoların başlıkları hazırlanırken, doğrudan tercüme etmek yerine, senaryoda yapılan değerlendirmeyi yansıtabilecek ifadeler kullanmamızın daha yararlı olduğu düşünülmüştür.

lar azalarak, 20 doların az üstünde seyrediyor. ABD'nin, stratejik rezervlerini devreye koyacağını açıklaması, pazarı rahatlatır. Bu senaryonun gerçekleşme olasılığı, CSIS raporuna göre %60 ile %80 arasındadır.

iii. Savaşın nisbeten az kayıpla bitmesi (Intermediate case)

ABD işgali, sert direnişle (özellikle Cumhuriyet Muhafızları) karşılaşır. Kitle imha silahlarının kullanılmasına karşın, her iki taraftan da, ciddi asker ve sivil kayıplar olur. Büyük çaplı muharebelerin bitmesine karşın, münferit çatışmalar sürer. Irak petrol sahalarına ve tesislerine yapılan sabotajlar, Irak petrolünü en az 6 ay süreyle dünya pazarlarından uzaklaştırır. Körfez ülkeleri, Irak'ın eksilen üretimini, ek üretim kapasiteleriyle karşılarlar. Petrol üretiminde kesinti ve fiyat artışı kaygısıyla, özellikle Uluslararası Enerji Ajansı'nın ithalatçı ülkeleri, stok artışına yönelirler. Bunlardan çok azının, 30 günden fazla yetebilecek stokları

vardır¹⁷. Petrol pazarındaki kötü koşulların farkında olan ABD Yönetimi, Stratejik Rezervleri'nden günlük 1 milyon varillik miktarı serbest bırakma kararı alır ve diğer OECD ülkelerini de benzer uygulamaya zorlar. Tüm bu tedbirlere karşın, küresel stoklar 2003'ün ilk yarısında sıkışıklık gösterir. 4. çeyreğe doğru, azalan ekonomik büyüme, bunun yol açacağı tüketim azalması, OPEC dışı üretimde artma ve Orta Doğu petrolünde üretim rahatlaması ile birleşince, fiyat varil başına 30 dolar civarına geriler. Arzda belirsizliğin 2004'de sürmesi, normal OPEC arz koşullarına dönülmesini engeller ve küresel stokların daralmasına neden olur. 2003 sonunda erişilen fiyat, 2004 boyunca sürer. OPEC üyeleri, kotalarına önemli oranda uyarlar. Buna karşın Rusya, bir yandan fazla arz ile fiyatları düşürmemeye çalışırken, diğer yandan, pazarda eksilen miktarı karşılamayı sürdürür¹⁸. Bu senaryoya, %30 ile %40 civarında olasılık tanınmaktadır.

iv. Kötümser senaryo (Worse case)

İşgal sert direnişle karşılaşır ve Irak son ve ümitsiz bir çaba ile, kitle imha silahı kullanarak, ABD'ne ciddi kayıp verir. Irak aynı anda, kimyasal başlık taşıyan bir SCUD füzesini, İsrail'de kalabalık bir merkezde (kendisi) patlatır veya teröristlerin İsrail'de bir kent merkezini hedef alan kitle imha silahı (kimyasal veya biyolojik başlıklı) kullanmasını sağlar. Her iki durumda da İsrail çok sert tepki gösterir ve çatışma ciddi boyutta yayılır. Gerilim, Arap ve İslam dünyasında patlama noktasına yükselir. Cumhuriyet Muhafızları, Irak petrol sahalarını ateşe verir ve 2003 yılı boyunca, Irak üretimi durur. Teröristlerin petrol üreten diğer Orta Doğu ülkelerinde girişecekleri sabotajlar, çatışmanın yayılmasına ve Arap Birliği'nin ABD'ne ve müttefiklerine karşı "petrol silahı"nı kullanmalarını gündeme getirir. Tüm bu gelişmeler, günlük petrol üretiminde 5-6 milyon varillik bir azalmaya yol açar. Stratejik petrol rezervlerinden 2 milyon varil/günlük kısmın süratle devreye girmesine ve yoğun tartışmaların ardından birkaç hafta sonra günde 1 milyon varil daha devreye konulmasına karşın; kesintilerin, savaşın yayılacağı söylentilerinin yarattığı psikoloji ile birleşmesiyle birlikte, petrol fiyatları 2003'ün ilk çeyreğinde 80 dolar/varil düzeyine fırlar. OECD borsalarında hisseler (hızla) ve konut fiyatları düşer, tüketici güveni azalır, işsizlik ciddi oranda artar. 2003'ün 2. çeyreğinde petrol talebi, artan petrol fiyatları ve resesyona koşut olarak azalır. 2003'ün tamamında ve 2004'ün önemli kısmında, petrol stoklarının daralmasına karşın, çöken petrol tüketimi, petrol fiyat-

Tablo-7 : Kötümser Senaryo (Worse case) (\$/varil)

	2002	2003	2004
Birinci Çeyrek	21	80	45
İkinci Çeyrek	25	60	40
Üçüncü Çeyrek	27	50	40
Dördüncü Çeyrek	30	50	35
Yıllık Ortalama	25.8	60	40

Tablo-8: Irak'a Müdahale Durumunda Olası Ortalama Yıllık Petrol Fiyatları (\$/varil)

Senaryolar	Olasılık	2003 Ortalaması	2004 Ortalaması
1. Savaş Olmaması	Çok düşük	24	18
2. Savaşın kısa sürede, az kayıpla bitmesi	%60-80	26	22
3. Savaşın nispeten az kayıpla bitmesi	%30-40	37	30
4. Kötümser senaryo	%5-10	60	40

17 Uluslararası Enerji Ajansı dökümanlarında ise, üye ülkelerin 114 günlük stokları olduğu belirtilmektedir.

18 Düşük petrol fiyatları, Rusya'nın tercih etmeyeceği bir gelişimdir. Düşük fiyatların uzun süre etkili olması, hem Rusya'nın gelirlerini düşürür hem de Orta Doğu bölgesindekine göre çok yüksek olan Rusya'daki saha geliştirme maliyetleri nedeniyle, yabancı yatırımları cezp etmesi olanaksızlaşır.

larını 2004'ün ikinci çeyreğinde 60 dolar/varil, üçüncü ve dördüncü çeyreğinde ise 50 dolar/varil seviyesine geriletir. Süren karmaşa, Orta Doğu petrolünün, fiyatları 20 dolar/varil seviyesine geriletmesini sağlayacak miktarda üretilebilmesine izin vermez. Bunun yerine, 2004'de yıllık fiyat ortalaması 40 dolar/varil civarında gerçekleşir. Bu da küresel ekonominin, pozitif büyümeye geçmesini engelleyen yüksek bir fiyattır.

Talep tarafında ise, çok yüksek fiyatlar, tüketimde ciddi azalmaya neden olursa da, gene de arz kısmında yetersizlik, yani arz-talep dengesizliği söz konusudur. Zorunlu olarak kısıtlamalar söz konusu olacaktır. Benzin alabilme miktarı sınırlanacak, araçların plaka numaralarına göre sırayla trafiğe çıkmaları mümkün olacak, ışıklandırma amaçlı elektrik kullanımına kısıtlama gelecek, aydınlatmalı reklam panoları devre dışı kalacak, kitle taşımacılığının ağırlığı arttırılacak ve benzer sorunlar yaşanacaktır. Bu senaryonun olumlu sonuçlarının da olacağı ifade edildikten sonra, bunlara örnek olarak; ABD Kongresi'nin yeni bir enerji yasası çıkararak, Alaska'daki aramaya kapalı alanlarda petrol aramalarına izin verileceği, arabalarda dizelle dönüşüm olacağı, alternatif yakıtlara geçişin hızlanacağı gibi öngörüler yer almaktadır. Zamanla,

Saddam'ın yenilgisinin kesinleşmesiyle, petrol arz ve talebindeki denge yeniden, ancak yavaş toparlanacak; 2004'te fiyatlar makul seyrederken, yıl ortalaması 40 dolar/

varil olacaktır. Bu kötümser senaryoya, %5-%10 olasılık verilmektedir.

Dört senaryo için öngörülen yıllık ortalama petrol fiyatları ve olasılıklarını bir arada toplarsak, daha sağlıklı bir karşılaştırma olanağı bulabileceğimiz düşüncesi ile, aşağıdaki tablo oluşturulmuştur (Tablo 8):

Bu senaryoların olasılıkları kadar, petrol fiyatına ilişkin tahminleri de, tartışmaya hayli açık parametrelerdir. Ancak, birkaç kez vurguladığımız gibi, olası bir müdahalenin petrol fiyatları üzerindeki etkileri konusunda, sağlıklı ve çok boyutlu akıl yürütülebilmesi açısından, CSIS çalışmasının oldukça yararlı bir analiz olduğu da tartışma götürmemektedir. Bizi en çok ilgilendiren ise, bu senaryoların, ülkemizi ve bölgemizi nasıl etkileyeceğidir.

Türkiye, henüz resmileşmemiş rakamlara göre, 2002 yılı içinde yaklaşık 25 milyon ton petrol ithal etmiştir. 2002 yılı için petrol fiyatını, varil başına ortalama 25 dolar olarak kabul edersek ve 1 ton petrolü yaklaşık 7 varil alırsak; Türkiye herhangi bir nedenle (Irak'a müdahale dahil) petrol fiyatında varil başına yıllık 1 dolar artış olsa, yaklaşık 175 milyon dolar ek ithalat faturası ödemek durumunda olacaktır. Bu örnekten gidersek, petrol fiyatında varil başına yıllık ortalama 10 dolar artış olursa, Türkiye'nin petrol ithal faturasına 1.75 milyar dolar eklenecektir. Bu faturanın, diğer birçok ürüne de dolaylı etkisi olacağı da açıktır. Doğal gaz faturaları da petrol fiyatındaki artışa bağlı olarak artacaktır. Zira, doğal gaz satın alma fiyatları, üçer aylık aralarla yeniden hesaplanmakta; bir sabit değere, bazı petrol ürünü (örneğin fuel oil) fiyatlarının bir katsayı ile çarpılarak eklenmesi (azalma olursa çıkarılması) ile hesaplanmaktadır. Dolayısı ile, petrol fiyatındaki artış, tamamını ithal ettiğimiz doğal gaz faturalarımızı, kaçınılmaz olarak

arttıracaktır. Petrol fiyatının artması ile, dünya pazarlarında kısmen gaza dönülmesi de, gene gaz fiyatlarını arttıracaktır. Türkiye, tükettiği petrolün %90'ını, tükettiği gazın %100'ünü ithal ettiği sürece, bu sorun, Türkiye için karabasan olmaya devam edecektir. Irak'a müdahale, bu nedenle de, Türkiye için son derece olumsuz etki yaratacak bir gelişme olacaktır.

Bu noktada vurgulamak gerekir ki; ithal petrol ve gaza dayalı enerji politikalarını, (linyit ve hidroelektrik gibi) ulusal kaynaklarımıza dayalı enerji politikası ile değiştirmenin zamanı geçmektedir. Buna ek olarak, önce kendi karasal ve deniz havzalarımızda, daha sonra da doğru ülke ve sahaları seçerek yurt dışında da petrol ve gaz aranmasını hedefleyen bir strateji uygulanmalıdır. Ancak o zaman, "petrol fiyatları yükselirse ne olacak?" diye kaygılanmayacağımız bir sürece girilebilecektir.

Sonuç ve Öneriler

Tüm aksine iddialara karşın, ABD'nin (ve İngiltere'nin) Irak'a müdahale etme yönündeki politikasının başlıca nedeni, Irak'ın çok zengin mevcut ve olası petrol rezervleridir. Suudi Arabistan'ın, petrol piyasasındaki rolü, bugüne kadar ABD istekleri paralelinde oluştu ise de, 11 Eylül olayları sonrasında, bu ülkenin gelecekte, eskiden olduğu kadar kontrol edilemeyeceğini dikkate alan ABD, Orta Doğu için daha kapsamlı bir stratejinin gerekli olduğu tespitini yapmış bulunmaktadır.

Bunun yanı sıra, bölgede ABD'nin stratejik ortağı İsrail'in güvenliğini en çok tehdit eden rejim olarak Irak rejiminin görülüyor olması da, bir diğer önemli etkidir. ABD askeri sanayinin talepleri de bun-

ları tamamlayan bir unsur olarak dikkate alınmalıdır.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında, Türkiye'nin özellikle Güneydoğu sınırları çizilirken, başta İngiltere olmak üzere büyük devletler, jeologları ve petrocülerinin yoğun çalışmaları ile elde ettikleri verileri ustaca kullanarak, stratejik önemini çok önceden kavradıkları petrolü zengin toprakları, genç Cumhuriyet'imizin toprakları dışında bırakılmayı başarmışlardır. Bugün bu mücadele, ekonomik alanda sürdürülmektedir. 200 milyar doların üzerinde borcu olan Türkiye Cumhuriyeti, birçok alanda olduğu gibi, Irak'ın kuzeyinde yoğunlaştırılan bir emri vakiye boyun eğdirilmeye çalışılmaktadır. Bu coğrafyada olan bitenin, petrol ve doğal gaz paylaşımı savaşımından ayrı düşünülmesi mümkün değildir.

Bu nedenle, bölgenin petrol ve doğal gaz başta olmak üzere, doğal zenginliklerini ve "oyunun kurallarını" iyi bilen, donanımlı kadroların, ulusal çıkarlarımızı en iyi biçimde oluşturacak bir politika kapsamında çalışmalarını koordine ederek, Irak'taki gelişmelere yaklaşmasında yarar vardır. Irak'taki zengin sahalarda, ulusal kuruluşumuz TPAO başta olmak üzere, şirketlerimizle petrol arama, geliştirme, taşıma, rafinaj, dağıtım, sondaj ve kuyu tamamlama gibi geniş bir yelpazede faaliyet göstermemizde büyük yarar vardır. Bunun ilk adımı olarak da, enerji sektöründe tepeden tırnağa bir politika değişikliği ve buna paralel olarak da TPAO, BOTAŞ, TÜPRAŞ gibi kurumların ehil ve özerk yönetimlere kavuşturulmaları gerekmektedir.

2001 yılında petrol ve doğal gaz dış alımına 8 milyar dolardan fazla ödeme yapan Türkiye, ulusal bir

enerji politikayı oluşturarak, acilen uygulamaya koymak zorundadır. Bu politikanın bir ayağı da, öncelikle yurt içinde, buna paralel olarak da yurt dışında, doğru analizlerle destekli, petrol ve gaz arama, geliştirme projelerine girilmelidir.

Türkiye, Körfez Savaşı'ndan en olumsuz etkilenen ülkedir. Zararlarının, çeşitli kaynaklara göre, 35 ile 100 milyar dolar arasında olduğu ifade edilmektedir. Buna karşın, 10 yılı aşkın sürede, bu zararların giderilmesi yönünde bir adım atıldığını söylemek mümkün değildir. Sadece Kerkük-Yumurtalık boru hattının çalışmaması nedeni ile, 1991-1996 yılları arasındaki yıllık kaybımız 170 milyon dolardır¹⁹. Bu anlamdaki kayıp, 1991-1996 arasında yaklaşık 6 yıl sürmüştür. Halen bu hat, yılda 30-35 milyon ton petrol taşıyarak, zaman zaman devre dışı kalarak çalışmaktadır. İran-Irak savaşı boyunca, teorik 70.9 milyon tonluk taşıma kapasitesini aşarak, 80 milyon ton/yıl kapasite ile çalıştırılan bu hattın, yarım fazlasının boş olması da, önemli gelir kaybı yaratmaktadır.

Irak'a yönelik müdahalenin tek değilse de en önemli nedenlerinden birini petrolün oluşturduğu ve enerji kaynaklarının üretiminden taşınmasına ve ticaretine kadar geniş bir yelpazede, küresel kontrolü ele geçirme savaşımının kızışmakta olduğu dikkate alınır, Türkiye'nin gecikmeksizin, enerji politikasında tepeden tırnağa bir yenilenmeye gitmesinin zorunlu olduğu görülecektir. Bu yapılmazsa, sürekli artan enerji faturaları ile, ne olduğunu kavrayamadan TBMM'nden geçirilen yasaları ile, küresel ölçekteki bir büyük oyunun, şaşkın seyircisi olmanın öteye rol almamız mümkün değildir.

19 BOTAŞ'ın BM aracılığı ile, zararına karşılık talebi, günlük 463,500 dolardır. Bunun yıllık toplamı, yaklaşık 170 milyon dolar etmektedir. Boruhattının 71 milyon ton olan tam kapasitesi ile çalışması halinde yıllık taşıma ücreti getirisi ise 228 milyon dolardır.